

Висновки

Отже, недовіра суб'єктів господарювання до небанківських фінансових установ є тим самим суб'єктивним фактором, що стримує розвиток ринку фінансових послуг. Вона обумовлена: 1) історичними передумовами; 2) недовірою до держави (її нововведень, регулятора тощо); 3) недовірою до афілійованих з небанківськими фінансовими установами осіб, рейтингових агентств із сумнівною репутацією; 4) недовіра до власне небанківської фінансової установи та її працівників; 5) недовіра до фінансових послуг через низьку фінансову грамотність та неусвідомлення незабезпеченого соціального захисту населення.

Аби повернути ситуацію радикально, потрібно працювати в таких напрямках: виховання свідомої нації, яка б розуміла важливість персональних фінансів в їх соціальному забезпеченні; запровадження національних програм на подолання фінансової грамотності на безоплатній основі; на рівні окремих небанківських фінансових установ проведення активної комунікаційної політики, яка сприяла б передачі інформації про фінансові інструменти потенційним інвесторам; жорсткий моніторинг діяльності небанківських фінансових установ та ви-

моги до виконання діяльності на ринку; дбання про власну ділову репутацію фінансових установ. Усе це дозволить створити умови для безболісного інвестування коштів та їхнього повернення, оскільки позитивний досвід сприятиме наступному витку інвестиційного процесу – реінвестуванню.

У подальшому вважаємо, що пріоритетним напрямом дослідження стане вивчення зарубіжного досвіду щодо повернення довіри потенційних інвесторів до небанківських фінансових установ та впровадження його у фінансову систему України.

Список використаних джерел

1. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: Пер. англ./ Дж.Р. Хикс; общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. – М.: Прогресс, 1988. – 488 с.
2. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька [FINREP, проект розвитку фінансового сектору]. – Київ, груд. 2010 р. – С. 32: [Електрон. ресурс]. – <http://www.finrep.kiev.ua>
3. Юрій С.І., Кізіма Т.О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій / С.І. Юрій, Т.О. Кізіма // Фінанси України. – 2012. – №2. – С. 16–26.

УДК 338.585

Т.В. СЕРДЮК,
к.е.н., доцент, Вінницький національний технічний університет
І.В. ЛАВРОВСЬКА,
студентка, Вінницький національний технічний університет

Тіньові відносини та трансакційні витрати в будівельній діяльності як фактор стримання розвитку галузі

Розкрито сутнісне значення категорії «трансакційні витрати», визначені об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення трансакційних витрат у діяльності будівельного підприємства, наведена структура трансакційних витрат на кожному з етапів будівництва.

Ключові слова: *дозвільні процедури, інституціональне середовище, будівництво, корупція, тіньова економіка, трансакційні витрати, саморегулювання, саморегулюючі організації.*

Раскрыто сущностное значение категории «трансакционные издержки», определены объективные и субъективные причины возникновения их в деятельности строительного предприятия, рассмотрена их структура на каждом этапе строительства.

Ключевые слова: *разрешительные процедуры, институциональная среда, строительство, коррупция, теневая экономика, трансакционные издержки.*

Reveals the essential value of the category «transaction costs» as defined objective and subjective causes of tran-

saction costs in the construction companies, given the structure of transaction costs at each stage of construction.

Keywords: *licensing procedures, institutional environment, construction, corruption, shadow economy, transaction costs.*

Постановка проблеми. Зарегульованість, непрозорість, бюрократія, складні, заплутані правила гри, корупція – це ті реалії, в яких сьогодні продовжує функціонувати будівельна галузь. У такому середовищі об'єктивні передумови для її розвитку відсутні. Процесам, що відбуваються в Україні, внаслідок недосконалості ринкових механізмів та недостатньо якісного державного регулювання характерний досить високий рівень трансакційних витрат. Їм властива специфічна природа, пов'язана зі значною тінізацією економіки, значним податковим тиском й недостатністю встановлення і забезпечення прав власності.

У розвинених країнах будівництво традиційно вважають галуззю з найвищим рівнем тінізації економіки. Зокрема, за

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

оцінками Ф. Шнайдера, у країнах ЄС рівень тінзації будівельної галузі становить близько 33% ВВП за середнього рівня тінзації економіки майже 20% [1]. Чого можна очікувати від будівельного сектору України, якщо, за даними міжнародних організацій, тінзовий сектор економіки України сягає майже 40%?

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням трансакційних витрат займалися та займаються як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед них Р. Коуз, К. Еррору, Дж. Коммонс, М. Алексеев, А. Алчіан, Д. Норд, О. Вільямсон, Дж. Волліс, В. Кокорев, С. Малахов, С. Архієреєв та інші, зокрема стосовно будівництва – А. Асаул. Природу тінзових відносин в Україні досліджували Я. Жаліло, Е. Лібанова, багато інших дослідників. Проте специфіка підготовки та організації будівельних процесів в Україні свідчить про те, що галузь характеризується надзвичайно високим рівнем тінзових відносин і трансакційних витрат, що вимагає подальших досліджень.

Мета статті – дослідити особливості формування, структуру та рівень трансакційних витрат у будівництві в сучасних економічних та інституційних умовах, їх залежність від тінзових відносин та вплив на інвестиційну активність в галузі.

Виклад основного матеріалу. Функціонування сучасної ринкової економіки базується на принципах максимізації прибутку і конкурентної рівноваги, проте об'єктивна реальність довела неспроможність забезпечення сталості бізнесового середовища, що опирається лише на ці постулати. Так, виникнення й стрімкий розвиток інституціоналізму в ХХ ст. ознаменувався народженням такої категорії як трансак-

ційні витрати, існування яких багато в чому пояснює ефективність експлуатації економік різних країн.

Концепцію трансакційних витрат розроблено в працях Дж. Коммосона, і Р. Коуза, які відзначали інституціональну природу даного явища. На сьогодні немає єдиного чіткого категоріального поняття трансакційних витрат, але існують підходи, за якими певні витрати відносять до трансакційних. Перш за все це витрати на переговори, моніторинг і виконання угод, які дозволяють сторонам дійти згоди; плата за послуги посередників, витрати на пошук та збір інформації; витрати на обслуговування механізму сплати податків тощо.

Трансакційні витрати становлять значну частку серед інших витрат підприємств і здійснюють значний вплив на розвиток як окремих підприємств, так і економіки в цілому. У працях І.П. Булеєва, С.І. Архієреєва розглядається вплив трансакційних витрат на загальні витрати підприємства (рис. 1) [2].

Високий рівень трансакційних витрат зумовлює порушення розрахунково-платіжної дисципліни підприємств і заборгованість держави перед суб'єктами господарювання; використання в міжнародних контрактах інструментів толінгу, клірингу, бартеру, завищення або заниження цін; нерозвиненість ринкових інститутів та інституцій в Україні; прорахунки в бюджетній та інвестиційній політиці тощо. Усі ці особливості обумовлюють високий рівень трансакційних витрат вітчизняних суб'єктів господарювання та, на думку західних дослідників, є основною причиною неефективності економіки. Збої в реформах обумовлені недосконалістю економічної моделі розвитку пострадянських країн.

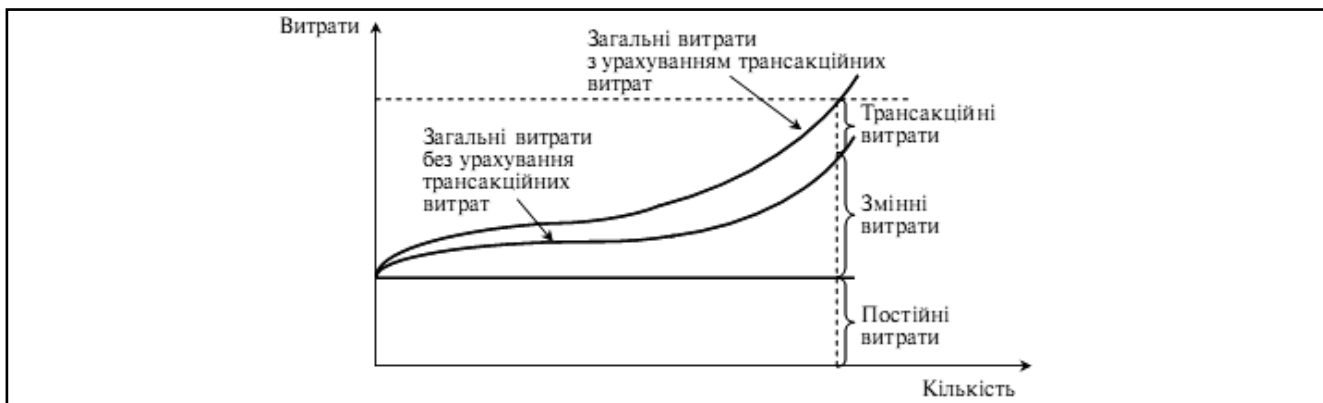

Рисунок 1. Динаміка валових, постійних, змінних і трансакційних витрат при традиційному виробництві

Таблиця 1. Об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення трансакційних витрат у діяльності будівельного підприємства

Об'єктивні причини	Суб'єктивні причини
<p>Низька інвестиційна активність внаслідок нестабільності економіки.</p> <p>Недосконалість законодавчо-нормативного забезпечення.</p> <p>Недостатня державна підтримка.</p> <p>Довготривалий операційний цикл та велика залежність від природних факторів, що підвищує імовірність ризиків (виробничих, технічних, комерційних, фінансових).</p> <p>Велика ресурсоемність та різноманітність необхідних ресурсів.</p> <p>Участь у реалізації будівельного проекту багатьох учасників, кожен з яких переслідує свої економічні інтереси (інвестори, забудовники, підрядники, логістичні провайдери, фінансові установи).</p> <p>Реалізація будівельного проекту вимагає великої кількості дозволів, що часто супроводжується корупційними схемами.</p> <p>Тіндова економіка</p>	<p>Нераціональна організаційна структура підприємств.</p> <p>Нераціональні та необґрунтовані об'ємно-планувальні й організаційно-технологічні рішення.</p> <p>Слабке управління контрактацією (вибір оптимальної форми контракту).</p> <p>Відсутність постійних постачальників та партнерів.</p> <p>Несистемне та неефективне використання інформаційних технологій та програмних продуктів</p>

Безліч різних чинників можуть стати причинами трансакційних витрат. Будівельна сфера має свою виражену специфіку структури трансакційних витрат і, відповідно, підходів до їх оптимізації. В табл. 1 ми визначили основні об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення трансакційних витрат в діяльності будівельного підприємства, враховуючу специфіку галузі.

На нашу думку, трансакційні витрати в будівництві доцільно розглядати відповідно до поділу будівельного процесу на етапи. Також доцільним є віднесення узагальненого рівня трансакційних витрат, що супроводжують здійснення підприємницької діяльності в Україні, безпосередньо на підприємства будівельного сектору, оскільки наявність адміністративних бар'єрів, корупції та податкового тиску є головними причинами появи трансакційних витрат незалежно від виду діяльності.

Ми вважаємо, доцільно навести укрупнене групування трансакційних витрат (ТС) будівництва за видами, оскільки це надасть інструментарій для подальшого аналізу (табл. 2).

Сьогодні в будівельному комплексі об'єктивно виділяють чотири основні групи трансакційних витрат – дослідження,

контрактинг, забезпечення технологічних процесів, захист прав власності. Даний підхід обґрунтований як на методологічному рівні сучасних уявлень інституціональної економіки, так і відображає структуру трансакційних витрат в інвестиційно-будівельній діяльності [3]. На підставі даних рис. 2 можна зробити висновки про базові структурні чинники утворення трансакційних витрат в будівництві. Вони максимально сконцентровані на таких етапах інвестиційно-будівельного циклу як будівництво (реконструкція) та здача об'єкта нерухомості в експлуатацію.

Проте, на наш погляд, сьогоднішня ситуація в Україні накладає дещо інший відбиток на структуру трансакційних витрат в будівництві. Ми вважаємо, що витрати на етапі оформлення земельної ділянки у власність набагато більші, ніж 4% від загальної величини ТС (щонайменше 20%). Підтвердженням цього можуть виступати дані щорічного звіту «Ведення бізнесу» щодо легкості реєстрації власності. Так, станом на 2010 рік середня кількість дозвільних процедур із реєстрації прав власності – 10, а час на їх проходження –

Таблиця 2. Структура трансакційних витрат в будівельній сфері

Групи витрат	Операції, що відносяться до трансакційних витрат
Дослідження (пошук інформації)	Збір інформації про поточний стан інвестиційно-будівельного комплексу: придбання, обробка, передача інформації
Контрактинг	Планування взаємовідносин між суб'єктами ринку
	Переговори, обговорення інтересів, планів взаємодії
	Рішення про форми, характер, терміни взаємодії
	Закріплення домовленостей із застосуванням формалізованих процедур
	Оформлення договорів, укладення угод
	Контроль за виконанням зобов'язань суб'єктів у процесі взаємодії
Забезпечення технологічних процесів	Застосування санкцій до опортуністичної поведінки суб'єктів
	Взаємодія учасників у процесі спільного використання матеріальних і нематеріальних ресурсів
Захист прав власності	Витрати, продиктовані законодавчими вимогами (ліцензування, контроль)
	Витрати на виконання законодавчих, правових актів, спрямованих на запобігання незаконного вилучення, відторгнення власності у її власників.
	Витрати на реєстрацію прав власності
	Витрати на правовий захист, включаючи виплату державних зборів і мит

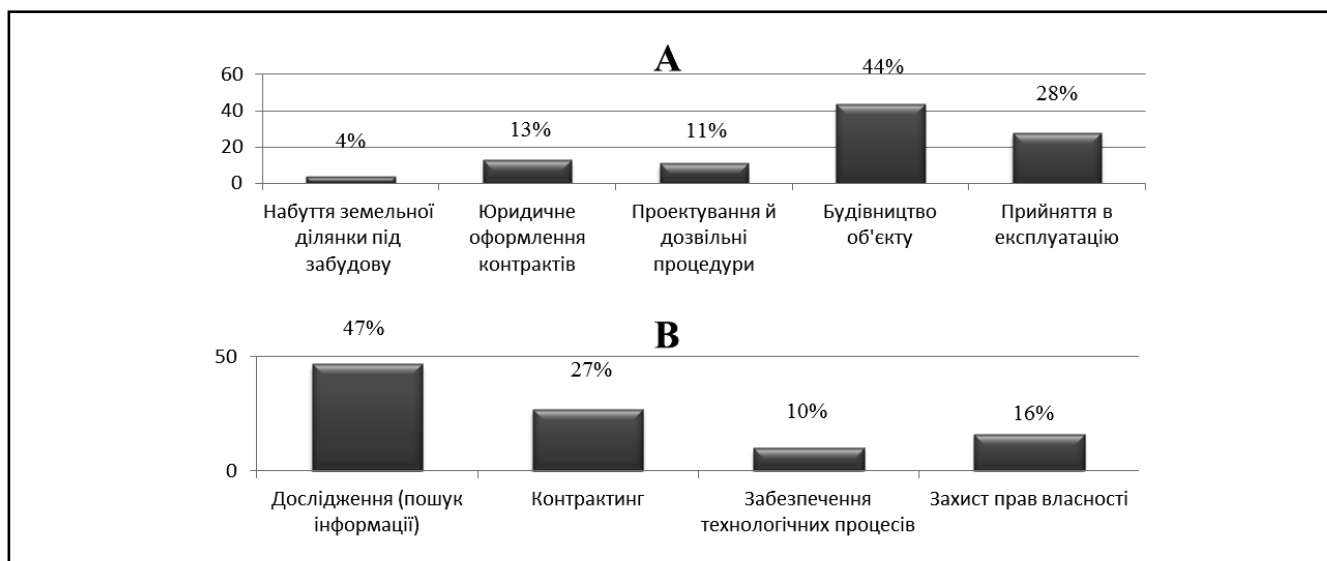

Рисунок 2. Розподіл трансакційних витрат між етапами інвестиційно-будівельного циклу (А) і структура трансакційних витрат за групами (В)

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

117 днів [4]. Це збільшує кінцевий термін будівництва майже на чотири місяці, якщо ж врахувати нормативний термін будівництва об'єкта – 18 місяців [5], то рівень трансакційних витрат становитиме 22%.

Актуальність дослідження чинників тінізації земельних відносин та визначення напрямів їх подолання потребує формування ефективних механізмів управління ринком землі у контексті земельної реформи. Тіньові земельні відносини, які відбуваються поза легальною економікою, негативно впливають на керованість ринків землі та дієвість важелів їх державного регулювання, що стримує розвиток будівництва та інших видів економічної діяльності. Створення регуляторного середовища, яке унеможлиблює тіньові схеми або робить їх економічно не вигідними, є передумовою формування ефективного ринку землі в Україні.

Поряд із втратами бюджету наслідком високого рівня тінізації земельних відносин є невпевненість суб'єктів господарювання у захищеності прав власності на землю, що стримує інвестиційну активність у реальному секторі економіки, зокрема у будівництві. Корупційність та тінізація у сфері земельних відносин спричинюють умови для деформації та руйнування механізмів конкуренції на ринку землі та спотворюють механізми формування собівартості. Зокрема, високі хабарі за придбання або відведення земельної ділянки під забудову, необґрунтовано завищують ціни на ринках житлової нерухомості.

Залишаються недосконалими процедури безоплатної передачі, продажу та відведення в оренду фізичним та юридичним особам земельних ділянок державної та комунальної власності, що зумовлено зловживаннями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, практикою безпідставної відмови у наданні права власності чи оренди з боку посадових осіб уповноважених органів державної влади; складністю доступу громадян і юридичних осіб до інфор-

мації про вільні земельні ділянки, генеральних планів населених пунктів, практикою надання громадянам і суб'єктам господарювання недостовірної інформації щодо наявності вільних земель; порушеннями під час організації та проведення земельних аукціонів тощо.

Необхідно відмітити, що значну частину трансакційних витрат підприємства зазнають у результаті проходження адміністративних процедур як в грошовій, так і в негрошовій формі, що спричинені, головним чином, не офіційною вартістю процедур, а неофіційною ціною надання послуги зі сторони державного службовця і часом, витраченим на очікування отримання даної послуги від адміністративних органів, на нескінченні узгодження та затвердження [6]. Тож доцільно враховувати величину додаткових витрат на етапі отримання дозволів навіть попри те, що відповідно до нового законодавства практично всі вони є безоплатними.

Нелегальність здійснюваних платежів, що не підтвержені первинними документами, й неможливість відображення у системі бухгалтерського обліку витрат часу, ускладнюють оцінку трансакційних витрат в кінцевій вартості об'єкта будівництва. В Україні надзвичайно високим є рівень так званих непродуктивних витрат, тобто витрат, які вимушені нести економічні агенти для подолання різних штучно створених економічних та адміністративних бар'єрів. Відповідно до методології, запропонованої Е. де Сото, непродуктивні трансакційні витрати підприємницької діяльності можна оцінити як суму складових, наведених на рис. 3.

Як бачимо з рис. 3, деякі витрати можна віднести до офіційних і здійснення їх може бути підтвержене відповідними документами, а тому їх можна оцінити. Інші ж витрати виникають у сфері неформальних відносин здебільшого в процесі ліцензування певних видів господарської діяльності в будівництві, поточного контролю за їх діяльністю зі сторони різних відомств; отриманні різноманітних погоджень та дозволів.

Рисунок 3. Непродуктивні трансакційні витрати за Е. де Сото

Використовуючи методологію, запропоновану де Сото, оцінювання рівня непродуктивних трансакційних витрат (ТС) у процесі будівельної діяльності включає: офіційні тарифи на проходження бюрократичних процедур; альтернативна вартість часу, необхідного на виконання регуляторних процедур; пряма вартість хабарів за успішне проходження бюрократичних процедур і забезпечення преференційних умов; податкові витрати (податкове навантаження, витрати податкового адміністрування); витрати з неформального забезпечення захисту і виконання контрактів (витрати на охорону, підкуп посадових осіб та ін.); альтернативна вартість витрат часу на пошук достовірної інформації про контрагентів, перевірку їх надійності; витрати на моніторинг виконання контрактів [7, 8].

Дані про розмір трансакційних витрат можна отримати шляхом анкетування, експертних оцінок з використанням існуючих методик, обліку офіційних витрат на проходження певних процедур тощо. Варто звернути увагу на такий метод оцінки трансакційних витрат, як крос-державні соціологічні дослідження рівня витрат, що включають низку критеріїв: кількісну оцінку нормативно-правових умов створення підприємства, отримання дозволів на будівництво, найму робітників, реєстрації прав власності, отримання кредитів, захисту прав інвесторів, сплати податків, здійснення міжнародної торгівлі, забезпечення виконання договорів, ліквідації підприємств – стосовно діяльності малих та середніх підприємств.

Висновки

Основними передумовами високого рівня тінізації в будівельному секторі залишаються неефективний інституціональний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови здійснення підприємницької діяльності. На шляху послідовного та ефективного розвитку вітчизняної будівельної індустрії сьогодні знаходяться два основні бар'єри – значна зарегульованість галузі й високий рівень корумпованості, що визначає надмірний рівень трансакційних витрат для будівельних підприємств та наявність тіньових відносин для економіки.

Останніми роками в Україні виділився чіткий вектор, спрямований в напрямку спрощення дозвільних процедур в будівництві. Позитивним зрушенням у даному питанні було прийняття Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» і низки необхідних постанов, в результаті чого було усу-

нено значні суперечності в послідовності оформлення дозвільних документів й дублювання процедур у різних інстанціях. Проте залишаються недієвими організаційно-інституціональні механізми антикорупційного законодавства, адже Індекс сприйняття корупції в Україні у 2012 році відповідав 144-му місцю у рейтингу серед 176 країн світу.

Зменшення рівня корумпованості у владних структурах, на підприємствах та в інших організаціях повинно стати пріоритетним завданням для нашої держави. Це призведе до зменшення трансакційних витрат, що в результаті дасть можливість будівельній галузі перейти до ведення прозорої, чесної і легітимної діяльності. Причому усвідомлення необхідності ведення такої діяльності повинно бути не одинокою ініціативою підприємств, а стратегічним завданням держави в особі представників її регулюючих органів задля реалізації максимально ефективної співпраці між владою та суб'єктами господарювання.

Список використаних джерел

1. Schneider, F. The Shadow Economy in Europe / F. Schneider. – Chicago, Illinois: A.T. Kearney, 2011
2. Булеев І.П. Управление трансакционными издержками в переходной экономике / І.П. Булеев. – НАН України. Ін-т экон. пром-сти, 2002. – 154 с.
3. Асаул А.Н., Иванов С.Н. Снижение трансакционных затрат в строительстве за счет оптимизации информационного пространства / А.Н. Асаул, С.Н. Иванов. – СПб: АНОИПЭВ, 2008. – 301 с.
4. Рейтинг «Doing business». Легкость ведения бизнеса: Украина [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/>
5. Визначення нормативного терміну будівництва [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hidrotechnik.ru/diplom/dip18.html>
5. Пронина М.М. Трансакционные издержки на рынке интеллектуальной собственности: автореф. на соиск. уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 – «Экономическая теория» / М.М. Пронина. – Санкт-Петербург, 2007. – 14 с.
7. Ющак Ж.М. Структура та оцінка трансакційних витрат / Ж.М. Ющак / Міжнародний випуск наукових праць, 2010. – 400–405 с.
8. Сараева И. Н. Проблемы оценки уровня трансакционных издержек в предпринимательском секторе экономики Украины. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://library.donn-tu.edu.ua/fem/vip103-2/103-2_25.pdf